Cătălina Mărănduc

MODERNIZAREA DEFINIȚIEI LEXICOGRAFICE

Ne-am ocupat în alte articole şi comunicări de diverse deficienţe şi neclarităţi ale formatului dicţionarelor academice româneşti, fiind vorba în special despre DEX şi DLR.

Cea mai importantă parte a unui articol de dicţionar (fără a minimaliza interesul prezentat de informaţia morfologică, etimologică sau a circulaţiei variantelor) este totuşi definiţia lexicografică. Aceasta ajunge, în dicţionarele moderne, la o precizie asemănătoare cu aceea a definiţiilor din limbajele artificiale, formalizate, mai ales că numeroase aplicaţii informatice fac necesară stabilirea corespondenţelor între acestea şi limbajele naturale.

Articolul de faţă a fost generat de un sentiment de insatisfacţie faţă de modernitatea definiţiilor din dicţionarele academice. Oare atâta monumentală consecvenţă, admirabilă şi uimitoare unitate a formei între volumele de la 1960 şi cele din mileniul trei, într-o epocă a schimbărilor rapide, a exploziei informaţionale, este de dorit? Mai cu seamă că numeroşi cercetători au opinat că forma veche a dicţionarului tezaur, cea din anii 1905–1940, numită DA, este, din unele puncte de vedere, superioară celei actuale?

Ne propunem să ne întoarcem la teoriile semantice asupra definiţiei lexicografice şi să examinăm consecventa formă a definiţiilor din dicţionarele academice prin prisma acestora.

În articolul *Sens şi definiţie lexicografică*[1], E. Vasiliu analizează definiţii ale banalului cuvânt *masă* în mai multe dicţionare explicative româneşti, fără a le supune unui examen critic, arătând că definiţia lexicografică este o aproximare a sensului, care, din punctul de vedere al semanticienilor, este un concept, iar din punctul de vedere al pragmaticienilor sau stiliştilor, cum ar fi I. Coteanu[2], sensul este o imagine. Desigur, fiecare cititor are în minte o imagine a obiectului *masă*, dar ceea ce caută el în dicţionar este definiţia unui concept.

Definiţiile citate în articol, din DEX, DM şi DLR, trezesc, desigur, în mintea cititorului o imagine, cam aşa cum ar trezi un text literar, dar nu îndeplinesc exigenţele unui concept, notele definitorii de mai jos nu ne dau posibilitatea de a spune cu certitudine dacă un obiect dat aparţine sau nu clasei definite:

[1] E. Vasiliu 1980: 631–635.
[2] Coteanu 1975: 32–38.

LR, LXI, nr. 2, p. 251–261, Bucureşti, 2012

BDD-A493 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:56:40 UTC)

(1) „Mobilă formată dintr-o placă dreptunghiulară, pătrată sau rotundă, sprijinită pe unul sau mai multe picioare şi pe care se mănâncă, se scrie etc.”[3].

Profesorul observă pe bună dreptate că o masă poate avea şi alte forme, de pildă pentagonală, şi că poate să nu aibă absolut nicio destinaţie. Definiţia nu circumscrie în mod exact conceptul, pe baza ei nu putem stabili dacă un obiect aparţine mulţimii desemnate de semnul lingvistic.

„Ar trebui ca orice obiect care are toate cele patru proprietăţi specificate în definiţie să aparţină clasei ... de obiecte cărora li se aplică semnul *masă*; şi orice obiect care nu are toate cele 4 proprietăţi menţionate să nu fie membru al acestei clase. În realitate, o definiţie ca cea citată mai sus nu permite o astfel de decizie”[4].

În DLR, definiţia aceluiaşi semn lingvistic este următoarea:

(2) „Mobilă, de obicei, de lemn, alcătuită dintr-o suprafaţă plană sprijinită pe unul sau pe mai multe picioare şi având diverse folosiri, mai ales pe aceea de mobilă pe care se serveşte mâncarea”[5].

Observăm aici tendinţa de a restrânge sfera termenului prin proprietatea „de lemn”, şi în acelaşi timp atenuarea restricţiei prin „de obicei”. Acest termen, ca şi „mai ales” arată că nu este vorba de trăsături definitorii pentru toate obiectele care fac parte din domeniul definiţiei, dar atunci ce caută ele printre notele definitorii? Şi unde să găsim adevăratele note definitorii?

Să nu uităm să subliniem faptul că este vorba despre o mobilă având diverse utilizări, „mai ales” pe aceea de mobilă.

Potrivit analizei semantice a noţiunilor, definiţia ar trebui să conţină elemente relevante, specifice noţiunii definite şi numai aceleia, care o diferenţiază de alte noţiuni. Enumerarea contextelor aleatorii în care poate apărea noţiunea nu face parte dintre acestea, prin însuşi faptul că sunt aleatorii. Definiţiile de mai sus, prin chiar faptul că folosesc termeni ca „mai ales”, „de obicei”, contravin principiului 2° de mai jos.

Dacă profesorul E. Vasiliu pare resemnat în ce priveşte caracterul aproximativ al definiţiei lexicografice, nu de aceeaşi părere este Anton Dumitriu, care consideră definiţia un concept ştiinţific, din arsenalul filosofiei şi logicii.

Condiţiile pe care trebuie să le îndeplinească o definiţie sunt, potrivit logicienilor:

1° Definiţia trebuie să se facă prin *genus proximum* şi *differentia specifica*.

2° Definiţia se face prin caractere esenţiale şi nu prin accidente.

3° În orice definiţie trebuie să existe posibilitatea de a substitui definisantul, definitului – *definiens* lui *definiendum* (Condiţia pascaliană).

4° Definiţia trebuie să convină întregului definit şi numai definitului – *toto et soli definito*.

5° O definiţie nu trebuie să fie construită *idem per idem*, ea nu trebuie să fie tautologică. Nu se poate defini definitul prin definit – *definiendum per definiendum*. O formă mai dezvoltată a definiţiei *idem per idem* este *circulus in definiendo* sau *diallela*: un lucru este definit printr-un altul, dar fiecare din ele este definit prin elementele celuilalt.

[3] DEX.
[4] E. Vasiliu 1980: 633.
[5] DLR Litera M, 1965.

BDD-A493 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:56:40 UTC)

6° O definiție nu trebuie să conțină o contradicție, nici o *contradictio in terminis*, nici o *contradictio in adjecto*[6].

Autorul se ocupă, mai ales, de definițiile din limbajele formalizate, şi arată că pot exista definiții prin accident ale unor mulțimi, enumerând, de exemplu, toate obiectele care se găsesc într-un anumit spațiu delimitat, fără a avea proprietăți comune. Nu acelaşi lucru se poate face cu definirea cuvintelor, care reprezintă de fapt pentru gândire eticheta unor noțiuni şi acestea se definesc prin proprietățile specifice.

O altă cerință pe care trebuie să o îndeplinească dicționarele moderne, dacă vor să aibă şi un format tipărit, este aceea a economiei de spațiu tipografic. Cu toată explozia informațională reflectată de numărul mare de neologisme, dicționarele trebuie să rămână accesibile ca preț şi comod de utilizat.

Se pare că acum un secol dicționarele cele mai importante şi impozante erau acelea care afectau cel mai mare spațiu cuvintelor, oferind exemple şi explicații contextuale pe larg. În zilele noastre se bucură de prestigiu acelea care respectă principiul economiei, care este de a oferi cea mai mare cantitate de informație posibilă într-un anumit spațiu tipografic, rezonabil de mare. Astfel sunt dicționarele WEBSTER sau LAROUSSE. Spre exemplu, pentru a evita repetarea informației în numeroase definiții derivaționale, primul enumeră derivatele la finalul definiției cuvântului de bază, fără a le defini.

Definițiile derivaționale sunt acelea care nu conțin notele definitorii ale cuvântului derivat, ci menționează doar, printr-o formulă stereotipă, raportul între sensul acestuia şi sensul cuvântului bază de derivare. Termenul a fost introdus în lingvistica românească de Laura Vasiliu[7]. Într-un alt articol,[8] am propus termenul de definiție conversională pentru cuvintele obținute prin conversie şi definite în acelaşi mod.

Dezavantajul acestor definiții este ocuparea spațiului tipografic prin repetarea de un mare număr de ori a formulei stereotipe care nu conține sensul cuvântului. Ex.: Acțiunea de a ... şi rezultatul ei; faptul de a ...; Care se referă la ...; Care aparține ...; În felul ... etc. Prin urmare, unele dicționare omit substantivul nume de acțiune sau participiile devenite prin conversiune adjective, iar altele le menționează la finalul articolului cuvântului de bază, fără a le defini.

Vom observa la DLR, în afară de marele număr de citate care constituie specificul acestui dicționar şi care încearcă să surprindă limba în funcționarea şi în evoluția ei istorică, faptul că definiția lexicografică propriu-zisă încearcă să enumere sintetic aceste contexte, ceea ce este eronat, reprezintă o încercare de definire *per accidentum*, imposibilă de altfel, aşa cum o demonstrează şi faptul că e presărată cu numeroşi „etc.” Ce trebuie să înțeleagă utilizatorul dicționarului din aceşti „etc.”?

[6] Dumitriu 1986: 61.
[7] L. Vasiliu 1986: 146–152.
[8] Mărănduc 2007: 350–362.

BDD-A493 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:56:40 UTC)

Oare autorii îl invită să participe cu imaginația sa la elaborarea definiției *per accidentum*, continuând enumerarea așa cum crede de cuviință? Care dintre elementele la care se va gândi fac parte din domeniul definit şi care nu?

Vom cita definiția cuvântului *damasc*, dintr-un volum DLR mai nou, apărut în anul 2006, care ar trebui să aibă o formă mai apropiată de dicționarele contemporane:

(3) „Țesătură de bumbac, de in, de mătase sau de lână cu desene mari, satinate, reprezentând flori, peisaje, figuri geometrice etc., pe un fond mat, folosită, mai ales, la confecționarea fețelor de masă, a lenjeriei de pat, a draperiilor sau la tapițerie etc."

Potrivit primei enumerări, ar fi incluse în domeniul de definiție toate țesăturile din fibre naturale. Oare putem fi siguri că nu există şi fibre sintetice care imită această țesătură? Mai departe, utilizatorul este invitat să continue enumerarea obiectelor care pot fi reprezentate prin desene (animale ?) apoi să îşi imagineze la confecționarea a ce poate fi folosită „mai ales" țesătura, în afară de fețe de masă, lenjerie de pat, draperii, tapițerie. Poate, huse? Ca să nu mai vorbim despre faptul că, potrivit aceleiaşi definiții, țesătura mai are şi alte utilizări, mai rare, care nu se încadrează în „mai ales", care ar fi ele ?

De fapt, trăsătura definitorie a acestui concept este că desenul şi fondul țesăturii au aceeaşi culoare, pe o parte fondul fiind mat, iar desenul lucios, pe cealaltă parte, invers. Ideea este extrem de neclară, ascunsă printre accidente care nu constituie trăsături definitorii. Iată cum defineşte LAROUSSE aceeaşi noțiune:

(4) „Tissu de soie ou de laine monochrome, dont le dessin, mat sur fond satiné, est obtenu par le jeu des armures <= mode d'entrecroisement des fils de chaîne et de trame d'un tissu>." (Țesătură de mătase sau de lână monocromă, al cărei desen, mat pe fond satinat, este obținut din jocul încrucişării firelor bătelii şi urzelii.)

Sau, pentru a reveni la conceptul de masă, definiția propusă de LAROUSSE este:

(5) „Meuble composé d'un plateau horizontal posé sur un ou plusieurs pieds." (Mobilă compusă dintr-un platou orizontal pus pe unul sau mai multe picioare.)

Am notat între paranteze ascuțite definiția cuvântului *armure.* Iată cum din definițiile dicționarului francez lipsesc accidentele: de lemn, pătrată, rotundă, folosită la..., (a se vedea mai sus), iar din definițiile dicționarelor româneşti lipsesc... notele definitorii esențiale, adică monocromia damascului şi poziția orizontală a mesei.

Lipsa oricăreia dintre trăsăturile semantice pe care le-am numit aici accidente nu exclude obiectul din domeniul de definiție. În afara acestui fapt, trebuie observat că expresiile *d'habitude, surtout, plutôt* adică *de obicei*, *mai ales* nu sunt utilizate în definiții. De asemenea, subliniem faptul că definițiile citate din dicționarele româneşti contrazic principiile 2° şi 4° de mai sus.

La aceleaşi concluzii vom ajunge dacă vom cita din WEBSTER. Sensul discutat al cuvântului *table* este glosat astfel:

BDD-A493 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:56:40 UTC)

(6) „a piece of furniture consisting of a flat horizontal top usually set on legs" (piesă de mobilier compusă dintr-o placă orizontală plană, de obicei aşezată pe picioare.)

Iar pentru *damasc* găsim:

(7) „a durable, lustrous, reversible fabric as of silk or linen, in figured weave, used for table linen, upholstery, etc."(un material textil rezistent, lucios, reversibil, din mătase sau in, cu motive în relief, folosit pentru feţe de masă, tapiţerie etc.)

La exemplul (6), proprietatea definitorie este partea orizontală plană, nu se face nicio referire la numărul picioarelor iar „de obicei" are funcţia de a marca faptul că existenţa acestora nu e notă definitorie; există mese sprijinite pe plăci verticale, pe rotile sau rabatabile.

La exemplul (7), remarcăm existenţa unei proprietăţi definitorii ce nu apare în precedentele, şi anume caracterul reversibil, oricare dintre cele două părţi ale ţesăturii putând fi considerată faţa.

Într-un alt articol consacrat definiţiei lexicografice[9], E. Vasiliu propune o formalizare a acesteia, descrisă ca o atribuire de predicate subiectului definit, fiecare dintre acestea fiind o notă definitorie. Autorul arată că definiţia trebuie să fie o judecată analitică, adică, în termeni kantieni, predicatul trebuie să atribuie subiectului o însuşire conţinută în acesta, obţinută prin descompunerea lui, şi nu să-i fie atribuită subiectului prin predicat o însuşire exterioară lui, ceea ce ar reprezenta o judecată sintetică. Or, accidentele din definiţiile DLR tocmai asta fac: introduc predicate exterioare subiectului, emit judecăţi sintetice, care nu reprezintă note definitorii, pentru că în absenţa lor un obiect nu este eliminat din domeniul (extensiunea) noţiunii. Masa care nu este folosită la nimic sau damascul din care nu se confecţionează nimic nu sunt eliminate din sfera noţiunii.

În schimb, toate definiţiile citate respectă principiul 1° de mai sus, adică aleg judicios genul proxim, *mobilă* şi *ţesătură.* Să vedem dacă este cazul pentru toate definiţiile studiate de profesorul Vasiliu.

În cartea sa *Sens, adevăr analitic, cunoaştere*, E. Vasiliu[10] se ocupă, în subcapitolul *Postulate de sens în limbile naturale*, de definiţia lexicografică, pe care de astă dată o prezintă schematic drept o relaţie de incluziune între genul proxim şi obiectul definit.

Autorul descrie o procedură prin care se pot obţine judecăţi analitice din cuvintele definite şi genul lor proxim. Astfel s-ar putea schematiza definiţiile. Apoi s-ar putea căuta în acelaşi dicţionar definiţia noţiunii cu funcţie de gen proxim în prima definiţie luată în considerare, observând genul proxim al acesteia, apoi am urmări genul proxim în care este încadrat noul gen proxim, şi aşa mai departe. Operaţia ar putea fi efectuată astăzi de un program special pe computer, dată fiind vastitatea materialului. Astfel s-ar putea ajunge la nişte categorii generale ale

[9] E. Vasiliu, 1982: 183–186.
[10] E. Vasiliu 1984: 159 ş. u.

BDD-A493 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:56:40 UTC)

limbii, reduse numeric, cuvinte care intră în componența definițiilor, dar nu pot fi definite decât sub forma unei duble incluziuni, adică unei echivalențe între genul proxim şi cuvântul definit, care sunt inter-şanjabile.

„Se poate ajunge – cel puțin teoretic – la un număr (destul de redus, probabil) de cuvinte care sunt gen proxim în raport cu alte cuvinte, fără ca în dicționarul respectiv să existe alte cuvinte care să aibă rolul de gen proxim în raport cu acestea. Vom ajunge deci la un număr de cuvinte fără gen proxim.

Acestea constituie o subclasă a cuvintelor-axiomă,[11] deci a cuvintelor care nu se definesc, dar care intră în componența definițiilor celorlalte cuvinte sau a cuvintelor care nu se pot defini prin cuvinte. Subclasa despre care vorbim este analogul lexicografic al categoriilor aristotelice"[12].

În acest fel, profesorul pare să demonstreze, cu argumente logice, faptul că definițiile circulare sunt justificate şi nu pot fi întotdeauna evitate. Totuşi, el arată că definiția lexicografică este subiectivă, diferă de la un dicționar la altul, face parte din categoria adevărurilor analitice, nu a celor logice; deci probabil pentru a valida faptul că o noțiune este indefinibilă, aparține subclasei lexicale analoage categoriilor aristotelice, ar trebui efectuată aceeaşi cercetare pe mai multe dicționare explicative ale acelei limbi sau chiar pe totalitatea lor.

Să studiem două dintre cele câteva exemple ale profesorului, care este departe de a fi făcut (sau de a-şi fi propus) o astfel de cercetare vastă. Profesorul selectează şi comentează doar începutul definiției din DEX, partea în care se menționează genul proxim. Vom cita aici întreaga definiție a cuvintelor *vas* (8) şi *recipient* (9):

(8) „Recipient de sticlă, de metal, de lemn, de pământ etc., de diferite forme şi mărimi, care serveşte la păstrarea (şi transportul) lichidelor, al unor materii solide sau ca obiect de ornament."

(9) „Vas destinat pentru păstrarea şi transportarea unui lichid, a unui gaz sau a unui material solid sub formă de granule sau de pulbere."

În aceste definiții lexicograful alege pentru definiția cuvântului *vas* genul proxim *recipient* şi pentru definiția cuvântului *recipient*, genul proxim *vas*. Pare să fie ceea ce principiul 5° de mai sus numeşte *circulus in definiendo* sau *diallelă,* o formă mai complexă de definiție *idem per idem*. Nici măcar nu se poate spune că cele două definiții descriu două obiecte, fiecare prin trăsăturile celuilalt, pentru că nu avem decât o succesiune de accidente în cazul primului, iar proprietatea definitorie, păstrarea şi transportul lichidelor şi solidelor apare la ambele, cu observația că prima definiție nu precizează despre ce fel de solide (pulverulente) e vorba.

Nu este de aşteptat ca nişte categorii ale limbii să poată fi depistate aşa de uşor, după citarea doar a câtorva exemple. Dacă ar fi totuşi vorba despre echivalentul lingvistic al unor categorii aristotelice, cuvinte non-definibile altfel decât prin incluziune reciprocă, sau echivalență între domeniile lor de definiție, ele ar trebui

[11] Nicolescu 1968: 173–176.
[12] E. Vasiliu 1984: 163.

BDD-A493 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:56:40 UTC)

să fie cam aceleaşi pentru toate limbile înrudite, care reflectă aceleaşi particularități ale gândirii umane. Dar iată cum sunt definite în LAROUSSE noțiunile de *vase* (10) şi *récipient* (11):

(10) „Récipient de matière, de grandeur et de forme variables." (Recipient de material, mărime şi formă variabile.)

(11) „Tout ustensile creux capable de contenir des substances liquides, solides ou gazeuses." (Orice ustensilă adâncită, capabilă să conțină substanțe lichide, solide sau gazoase.)

După cum se poate vedea, *diallela* (ori, mai clar spus, cercul vicios) a dispărut în definițiile din LAROUSSE, deci nu este vorba încă de a fi descoperit categorii aristotelice ale limbii.

Ce am mai putea adăuga la aceste definiții pentru a le diferenția este aria lor de utilizare: primul este un termen din vocabularul fundamental al limbii, un cuvânt uzual care în funcție de context are diverse forme şi utilizări familiare, al doilea un termen neologic, tehnic, utilizat în laboratoare sau procese industriale. Credem că ar fi de dorit existența unor mărci care să preceadă definițiile şi să precizeze acest detaliu.

În ce priveşte principiul 3° de mai sus, pe care încă nu l-am pus în discuție, el se găseşte, în alți termeni, şi la E. Vasiliu:

„În practica lexicografică se obişnuieşte să se spună că o definiție a sensului unui cuvânt este bună atunci când aceasta se poate substitui cuvântului respectiv în diversele contexte de apariție a acestuia. Această posibilă substituție nu reflectă altceva decât că semnul de definit şi glosa acestuia au denotat identic, deci se referă la aceeaşi mulțime de obiecte. Este o relație de sens foarte asemănătoare cu aceea dintre un anumit cuvânt şi un alt cuvânt *sinonim* cu acesta"[13].

Este vorba, aici, probabil, de practica acelor lexicografi care se străduiesc să construiască definiții cât mai succinte, formate numai din proprietăți relevante. Ei bine, o asemenea substituție nu este posibilă decât în cazul în care definiția este cât se poate de succintă şi nu conține accidente contextuale, ca mai sus, deoarece acestea nu pot fi transferate în locul cuvântului definit într-un alt context.

Dacă definiția este privită de semanticieni ca o relație de sinonimie, sau, altfel spus, de echivalență între mulțimea desemnată de termenul definit şi cea desemnată de glosarea lui, este firesc ca ambele semne să aibă acelaşi grad de determinare. De vreme ce cuvântul titlu este nearticulat, deci nedeterminat, articularea cu articol hotărât a primului cuvânt din definiție este eronată, de altfel ea a dispărut din toate dicționarele moderne, doar DLR mai păstrează, din dorința de unificare a formulelor între noile volume şi cele vechi, definiții care încep cu „Acțiunea de a..." sau „Totalitatea..."

În ce priveşte polisemia cuvintelor, care este notată de dicționare cu numere de sens în cadrul aceluiaşi articol, ştim că semanticienii o notează la fel cum sunt notate în dicționar cuvintele omonime, ca şi cum ar fi vorba de cuvinte diferite,

[13] E. Vasiliu 1984: 134. Sublinierea profesorului.

BDD-A493 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:56:40 UTC)

căci într-adevăr sensurile se comportă ca nişte cuvinte diferite, doar originea comună şi filiaţia sensurilor le diferenţiază de omonime, care au origini diferite şi sensuri complet divergente.

Totuşi, există sensuri pe care unele dicţionare le notează cu litere mici subsumate unui număr de sens; pentru acestea semanticienii ar trebui să folosească o altă notaţie pentru că domeniile lor de definiţie reprezintă mulţimi incluse în domeniul de definiţie al acelui sens, notat cu un număr.

În cazul cuvântului *masă*, discutat mai sus, sensul general de placă orizontală sprijinită pe unul sau mai multe picioare desemnează o mulţime de obiecte care se descompune apoi în submulţimi în funcţie de posibila utilizare a obiectului: masă de bucătărie, masă de călcat, masă de scris, masă de toaletă, masa arhitectului, desenatorului, masa tâmplarului, masă cu rotile pentru room-service, masă de ping-pong, de poker. Fiecare dintre ele are caracteristici specifice determinate de utilizarea ei, acestea reprezintă note definitorii ale submulţimilor mulţimii de obiecte desemnate de cuvântul masă, nu pot figura despărţite prin virgulă în cadrul aceleiaşi definiţii, unde ar fi resimţite ca accidente, deoarece niciuna dintre aceste caracteristici, negată, nu exclude obiectul din domeniul de definiţie al cuvântului *masă.*

În DLR nu găsim din toate acestea decât formularea care precede unica definiţie citată mai sus:

(Adesea urmat de determinări care indică materialul folosit sau destinaţia)

Formula apare frecvent în dicţionar, cu uşoare modificări, cea mai mare frecvenţă o are formularea: *determinări care arată felul.* Ea se află şi într-o culegere de formule recomandabile pentru definiţiile DLR. Opinăm că autorii oricăror dicţionare moderne, reprezentative pentru limbile respective, ar considera multe dintre aceste formule nerecomandabile. Pentru a nu ne referi decât la litera D din DLR, găsim formularea de mai sus în definirea unor sensuri ale cuvintelor: *daltă, datorie, derivare, diabet, director, diriginte, disciplină, dramă, dreptăţi* (sens de ’drepturi’), *duh, durere.* Observăm faptul că este vorba atât de cuvinte abstracte cât şi concrete, din vocabularul fundamental sau neologic. Este vorba despre o formulă tautologică: orice determinant precizează întotdeauna, prin definiţie, sensul cuvântului determinat, altfel spus, arată felul lui.

Revenind la cuvântul *masă*, prin formula de mai sus, cititorul este invitat să formeze el însuşi submulţimile domeniului de definiţie. Şi cum va proceda în cazul în care contextul care îl interesează nu face parte din „adesea” şi nu este urmat de determinări care să arate felul? *Adesea* este un alt termen nepotrivit în lexicografia modernă cu care se indică extrem de imprecis frecvenţa. Utilizatorul nu poate şti dacă termenul din contextul care îl interesează este inclus în sfera lui „adesea” sau în aceea a lui „rar”. Ne aflăm într-o epocă în care posedăm vaste baze de texte în format electronic sau putem căuta pe internet numărul de atestări aflând cifre foarte precise.

BDD-A493 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:56:40 UTC)

Nu la fel procedează dicționarul francez, care enumeră proprietăți pentru submulțimile domeniului de definiție al lui *table*. (Chiar dacă modul în care operăm împărțirea lui în submulțimi poate fi diferit de la un dicționar la altul, ca şi analiza sensului principal, sensurilor secundare şi sub-sensurilor.)

„**b.** Plateau sur pieds ou sur tréteaux, destiné à des activités, à des techniques particulières. *Table d'architecte. Table de ping-pong.* **c.** Meuble sur pieds offrant une surface plane, destiné à un usage particulier. *Table d'opération*: table articulée sur laquelle on place le patient pour les interventions chirurgicales. **2. a.** Meuble sur pieds sur lequel on dépose les mets et les objets nécessaires au repas."(**b.** Platou pe picioare sau pe suporturi, destinat unor activități, tehnici speciale. *Masa arhitectului. Masă de ping-pong*. **c.** Mobilă pe picioare oferind o suprafață plană pentru un anumit scop. *Masă de operație*: Masă articulată pe care se pune pacientul pentru intervențiile chirurgicale. **2. a.** Mobilă pe picioare pe care se depun alimentele şi obiectele necesare pentru mâncare.)

O altă problemă, mai puțin gravă, este aceea a includerii, printre sensurile secundare ale unui cuvânt, a unor sensuri figurate insuficient lexicalizate, care nu apar în limba obişnuită ci sunt creații personale ale unor scriitori.

Sensurile conotative, afective, figurate, există în dicționare în măsura în care ele se generalizează în limbă, se lexicalizează, devin mai puțin poetice, originale, insolite. Cu metode informatice moderne, Dan Tufiş şi Dan Ştefănescu[14] pot da o estimare cantitativă a afectivității cuprinse într-un sens şi a frecvenței cu care acel sens conotativ apare într-un ansamblu de unități lexicale. Astfel, lexicograful va putea să trateze doar cazurile frecvente de încărcătură afectivă şi să le ignore pe cele accidentale. Metoda lor este suficient de rafinată, ia în considerație numărul de sens al cuvintelor, sinonimia şi antonimia lexicală, văzute ca o scală cu care se poate măsura afectivitatea termenului. Cu ajutorul unor teste, s-a observat că aprecierea afectivă a subiecților se axează predominant pe noțiunile de evaluare (bun – rău), putere (puternic – slab) şi activitate (activ – pasiv).

Este inexplicabilă prezența unor termeni figurați nelexicalizați în dicționar, şi încă fără definiție lexicografică, doar precedați de mențiunea (Fig.) aflată undeva, la finalul şirului de citate care ilustrează un sens.

Orcât de numeroase am dori să fie exemplificările, şi din oricâte perioade ale evoluției limbii, se presupune că ele trebuie să ilustreze sensul lexical după definirea căruia figurează, iar sensurile figurate se îndepărtează mult de la acesta fără a se preciza în ce mod. De pildă, la cuvântul *derapaj,* găsim următoarele citate:

Autovehiculul intră în derapaj ... şi se răstoarnă. FLACĂRA, 1976, nr. 50, 20. ◊ F i g . *Derapajele fostului guvern urmează a fi discutate de cel actual ... cu delegația FMI.* RL 2005, nr. 4 504.

Sensul figurat diferă aici de acela de 'alunecare a unui vehicul față de direcția de deplasare' şi ar trebui definit după precizarea (Fig.) drept: 'greşeală de guvernare, îndepărtare accidentală de propriile intenții' etc.

[14] Tufiş 2011: 143–150.

BDD-A493 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:56:40 UTC)

O altă frecventă eroare este de a pune mențiunea (Fig.) înaintea unor citate care conțin într-adevăr un sens figurat, dar nu cuvântul definit în acel articol de dicționar este în sens figurat, ci celelalte cu care este combinat.

Pentru a nu da decât un exemplu la întâmplare, la cuvântul *discordat,* găsim definiția următoare, ilustrată de un şir de citate, la finalul căruia găsim:

(Despre instrumente muzicale cu coarde) Care nu are tonurile în consonanță; dezacordat. (...) (F i g.) *O palidă fată cu gesturi grăbite Aşteaptă pe noul amor Pe când discordat şi înfiorător, Scârțâie toamna din crengi ostenite.* BACOVIA, O. 18.

În acest citat, figurată este expresia *scârțâie toamna,* prin care toamna este asimilată metaforic unui instrument cu coarde, iar adverbul *discordat* este în sens propriu, referitor la scârțâitul unui instrument muzical.

Am prezentat aici doar câteva puncte de vedere privind necesitatea modernizării aspectului desuet al unor definiții lexicografice; desigur s-ar mai putea găsi şi alte aspecte care pot fi îmbunătățite. Este adevărat, se doreşte, se pare, păstrarea unui aspect al DLR cât mai asemănător cu acela din anii ’60, dar poate totuşi forurile competente vor ține seamă de aspectele semnalate, astfel încât să nu modificăm aspectul dicționarelor academice, dar conținutul lor semantic să fie precis exprimat, aşa cum se definesc conceptele în dicționarele moderne.

MODERNIZATION OF LEXICOGRAPHIC DEFINITIONS

(Abstract)

In the article I have dealt with a few aspects of the exaggeratedly conservatory manner, one that is insufficiently synchronized with contemporary foreign lexicography, in which certain definitions are given in academical dictionaries, stemming from the desire to respect their traditional structure. The modern lexicographical definition tends to respect the canons of logic, especially since numerous computer applications require the establishing of corresponding points between them and the natural languages. I started from enumerating the principles of defining words according to the canons of logic, as outlined by Anton Dumitriu, and from the arguments regarding analytical reasonings in the studies of E. Vasiliu, in order to explain the manner in which the definitions in academical dictionaries do not respect these principles and thus become obscure or unclear. I have also considered a few definitions that appear in foreign dictionaries and are outstanding due to their conciseness and exactness. Finally I have included a short discussion on certain stereotypical formulas which affect the principle of the economy of communication through their lack of information, as well as some aspects concerning the way in which academical dictionaries treat figurative senses. It is to be desired that the maintaining of the aspect and traditional format of academical dictionaries should not hinder their adaptation to the requirements of modern lexicography.

Cuvinte-cheie: principii logice ale definiției, judecată analitică, economia comunicării.
Keywords: logical principles of definition, analytical reasonong, economy of communication.

BDD-A493 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:56:40 UTC)

SURSE (DICȚIONARE CITATE)

DEX = *Dicţionarul explicativ al limbii române,* Editura Academici, Bucureşti, 1975.
DLR = *Dicționarul limbii române.* Serie nouă. Bucureşti, Editura Academiei. Tomul VI. Litera M: 1965–1968; Tomul VII. Partea 1. Litera N: 1971; Tomul VII. Partea a 2-a. Litera O: 1969; Tomul VIII. Litera P: 1972–1984; Tomul IX. Litera R: 1975; Tomul X. Litera S: 1986–1994; Tomul XI. Partea 1. Litera Ş: 1978; Tomul XI. Partea a 2-a şi a 3-a. Litera T: 1982–1983; Tomul XII. Partea I. Litera Ț: 1994 ; Tomul XII. Partea a 2-a. Litera U: 2002; Tomul XIII. Partea I şi a 2-a şi a 3-a. Litera V şi literele W, X, Y: 1997–2005; Tomul XIV. Litera Z: 2000; Tomul I. Partea a 6-a. Litera D: 2006-2009.
DM = *Dicționarul limbii române moderne*, Editura Academiei, Bucureşti, 1958.
LAROUSSE = *Le petit Larousse,* Dictionnaire encyclopédique en couleurs, Editions Larousse, 1993.
WEBSTER = *Webster's New World College Dictionary*, 3rd College Edition on CD-ROM.

BIBLIOGRAFIE

Coteanu 1975 = Ion Coteanu, Angela Bidu-Vrânceanu, *Limba română contemporană*, vol. II, Bucureşti.
Dumitriu 1986 = Anton Dumitriu, *Eseuri*, Bucureşti, Editura Eminescu.
Mărănduc 2007 = Cătălina Mărănduc, *Consemnarea în dicționare a adjectivelor româneşti provenite din participii verbale*, în LR, LVI, nr. 4, Bucureşti, p. 350–362.
Nicolesu 1968 = Miron Nicolescu, *Problèmes du dictionnaire axiomatique*, în CLTA, 1968, p. 173–176.
Tufiş 2011 = Dan Tufiş şi Dan Ştefănescu, *Connotative meaning markup for wordnet*, **"**Proceedings of the Romanian Academy", Series A, Volume 12, Number 2/2011, p. 143–150.
E. Vasiliu 1980 = Emanuel Vasiliu, *Sens şi definiție lexicografică*, în SCL, XXXI, nr. 5, p. 631–635.
E. Vasiliu 1982 = Emanuel Vasiliu, *Adevăr analitic şi definiție lexicografică*, în „Analele ştiințifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iaşi" (Serie nouă), Secțiunea III, e. Lingvistică, XXVIII/XXIX, 1982/1983, p. 183–186.
E. Vasiliu 1984 = Emanuel Vasiliu, *Sens, adevăr analitic, cunoaştere*, Bucureşti, Editura Ştiințifică şi enciclopedică.
L. Vasiliu 1986 = Laura Vasiliu, *Derivatele sufixale: sens şi definiție*, în SCL, XXXVII, 1986, nr. 2, p. 146–152.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
Bucureşti, Calea 13 Septembrie nr. 13

BDD-A493 © 2012 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 01:56:40 UTC)